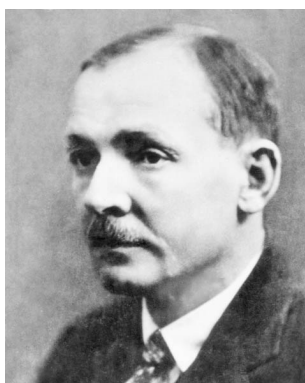

І. М. Дзюба

Купала Янка

КУПАЛА Янка (справж. – Луцэвіч Іван Дамінікавіч; ін. псевд. і крипт.: Вайдэльта, Здарэнец, Левы, Марка Бяздольны, Ня-Гутнік, Стары Мінчук, Янук з-пад Мінска, К., І. К., Я. К., К-а, Л., І. Л., Л. І.; 25. 06(07. 07). 1882, с. В'язінка Мінської губ. – 28. 06. 1942, Москва, перепохов. 1962 у Мінську) – білоруський поет, драматург, перекладач, громадський діяч. Нар. поет Білоруської РСР (1925). Академік АН Білоруської РСР (1928) та УРСР (1929). Державні нагороди СРСР. Член ЦВК Білоруської РСР (1929–31, 1935–38). Депутат ВР Білоруської РСР (1940). Закін. Белоруч. початк. училище (Мінська губ., 1898), навч. на заг.-осв. курсах О. Черняєва у С.-Петербурзі (1909–13), у Моск. нар. університеті (1915). Засн. нової білорус. літери (разом із [Я. Коласом](#)). Співпрацював 1907–09 із г. «Наша ніва» (Вільно, нині Вільнюс), 1914–15 був її ред. 1917–41 – у Мінську: в Інституті білорус. культури, АН Білоруської РСР. Актив. діяч літ.-громад. та культур. життя, брав участь у створенні Білорус. університету, АН Білоруської РСР, нац. театру, респ. видавництва. Перші ліричні вірші написав польс. мовою (вміщені 1903–04 у ж. «Ziarno» під крипт. К-а). Перший опубл. вірш білорус. мовою – «Мая доля» («Северо-Западный край», 1904, 15 июля). Початок літ. діяльності К. припав на період піднесення нац.-культур. руху, важливим чинником якого була нова білорус. література, що вже мала помітні здобутки. На дебюті К. позначився вплив організації «Маладая Беларусь». У поет. зб. «Жалейка» (1908; наклад конфісковано), «Гусляр» (1910), «Шляхам жыцьця» (1913; усі – С.-Петербург), близьких до фольклор. традиції та перейнятих співчуттям до страждань бідноти, болями за гірку білорус. долю та нац. приниження, дедалі більше лунали мотиви непокори, заклики до боротьби за соц. і нац. справедливість. Поезія К. цих часів перейнята патріотизмом, синів. відчуттям рідної землі, любов'ю до зневаженої рідної мови та вірою в її силу. У його ліриці традиції фольклору, образи і мотиви білорус. нар.

пісень, легенд, казок поєднано з новими громадян. ідеями. Відчувається також вплив українські народні пісні та Шевченк. дум, які він перекладав; особливо близький К. до Кобзаря в поезіях про дівочу долю, а Ганнулька з поеми «Зімой» (1906) прямо нагадує поему «Катерина». Того ж року написана й співзвучна з Шевченк. мотивами поема «Нікому» (описано історію з кріпац. часів про сексуал. зазіхання пана й помсту йому). Антикріпац. й антицар. поезія Т. Шевченка набула популярності в Білорусі наприкінці 19 ст. Присвятив йому твір «Памяці Тараса Шаўчэнка» («Наша ніва», 1909, 12 сакавіка), поему «Тарасова доля» (1939). Поеми «Адвечная песьня ў XII-ці праявах» (1910), «Сон на кургане» («Маладая Беларусь», 1912) – про історію білорус. народу. «Адвечная песьня» – драм. поема, що подає узагальнений образ долі білорус. селянина; один із найглибших творів К. Персоналізов. сили природи й побуту (Весна, Літо та ін.), чинники й атрибути люд. долі (саме Життя, Доля, Біда, Голод, Холод) ведуть діалог із Мужиком від його народж. й до смерті. Усе, що обіцяло йому Життя при народж. (і що є природ. правом людини), виявляється оманю, і вже на кладовищі Життя зловтішається: «Я ловко розставило сіті! Ти спробуй, розплутай візьми!». Почувши це, Тінь Мужика знову проситься назад, у могилу: «Страшніш тебе люди і світ». Тема життєвих поневірянь білорус. селянина, залишаючись у площині житейськи-соціальної, набуває філос. вимірів. На основі укр. фольклору К. створив істор. поему «Бандароўна» («Наша ніва», 1913, 19 липня), в якій відомий сюжет про красуню-козачку Бондарівну та розправу пана Каньовського з нею за її непокору й помсту йому козаків звучить як утвердження люд. гідності, що назавжди залишиться в пісні і в пам'яті народу. У написаній 1913 поемі «Магіла льва» («Беларусь», 1920, 19–20 лютого; окреме вид. – Мінськ, 1927; екранізовано 1971, реж. В. Рубінчик, студія «Білорусьфільм») К. звернувся до однієї з давніх сторінок рідної історії. Щоб наснажити романтич. поему психол. змістом, К. використав легенду про походження назви м. Могилів. Дивовиж. сили юнак Машека полюбив чарів. краси дівчину Натальку. Але його відправили сплавити ліс Дніпром до Києва. Повернувшись, Машека не знайшов Натальки, бо її зманив боярин до замку. Тоді юнак пішов у ліс і став розбійником. Зрештою, дістався він і до боярина, а Натальці простив зраду. Проте дівчині життя в лісовій схованці не було до смаку, тому вночі вона зарізала Машеку ножем. Його могилу на високій горі назвали Могилою лева. Твір цікавий тонкою поет. інтерпретацією почуттів закоханого Машеки – в контрасті до непевності й несподіваної зрадливості Натальки. Поема «Яна і я» («Беларусь», 1920, 9–10 красавіка) – лірична сповідь про історію кохання та родин. злагоди, сповнена переживань і скупих радощів звич. селян. праці; один із небагатьох творів К., де панують світлі тони (антитеза поемі «Адвечная песьня» – як ін. варіант люд. долі).

Великий внесок зробив К. у розвиток нового білорус. театру, створивши низку п'єс, де поєднав традицію етнографізму з соц. мотивами. Звернення до драматургії стало відповіддю на потреби нац. культури, але було зумовлене й твор. нахилами К., його схильністю до картинності й сюжетності в багатьох поемах. Популярністю користувалася

комедія в двох актах «Паўлінка» (С.-Петербург, 1912; поставлено у С.-Петербурзі, Вільно; екранізовано 1952, реж. О. Зархі; 1972 під назвою «Після ярмарку», реж. Ю. Цветков; обидва – студія «Білорусьфільм») на традиц. сюжет: молоду дівчину намагаються видати за нелюба, чванькуватого шляхтича. У комедії висміяно обмеженість містечк. шляхти й показано морал. перевагу, кмітливість простої селян. дівчини, яка змогла протистояти тискові. Їй допомагає коханий – молодий учитель, носій просвітництва; тут звучить характерний для К. мотив появи в Білорусі молодого покоління, яке не хоче жити по-старому, прислухається до нових ідей. У сценіч. жарті «Прымакі» (1913) використано фольклор. сюжет про чоловіків, які сп'яну переплутали своїх жінок, ставши приймаками. Комічні ситуації закінчуються тим, що чоловіки, кожен з яких, протверезівши, спершу ладен іти топитися з ганьби, зрештою, помирилися, дійшовши висновку: жити в приймах теж несолодко, бо немає жінки без коцюби, краще своя сварлива, ніж чужа; у жінок також не-втіш. висновок: краще жити зі своїм п'яничкою, ніж із чужим. Сценіч. жарт не позбавлений гіркоти: пиятика руйнує білорус. село. У драмі «Раскіданае гняздо» (1913; перша публікація – Вільня, 1919; екранізовано 1981, реж. Б. Луценко, студія «Білорусьфільм») К. показав трагедію безземел. селян. родини, що стає жертвою пан. сваволі і змушена залишити винайманий у поміщика «куток» через його бажання розширити свій маєток. Старий господар Лявон Зяблик намагається знайти правду в судах. Натомість його син Симон ладен помститися своїм кривдникам, проте батько його стримує: «Треба правду шукати не сокирою, а розумом». На ці слова відгукується ін. син, підліток Данилко, музика, який мріє змайструвати скрипку, що розкаже людям правду: «І я буду розумом воювати». Скрипка має показати йому дорогу до джерела «живої води». Тут у К. звучить характерний для нього мотив великої природ. обдарованості селян. дитини: Данилко не просто залюблений у музику, вона веде його думку в простори життя. Поет. вдачею наділена і його сестричка Зоська, вразлива на красу природи, її чарують польові квіти, вона марить фантаст. снами і великою любов'ю – її зваблює молодий панич, і вона сподівається, що той допоможе її батькові. Тим часом Лявон Зяблик, стративши всі свої статки на суд. позови, накладає на себе руки. «Розумом» здобути правди не вдалося. Залишається «сокира»? Ін. можливості вибору пов'язані в п'єсі з поляр. образами Старця і Невідомого. Старець несе настрій терплячості й навіть своєрід. гідності примирення: йому в житті багато не треба, і він задовольняється люд. милосердям, яким щедро наділений сільс. люд, крайчик хліба для нього завжди знайдеться. Його, бездом. блукальця, рятує торба. Ця торба весь час «присутня» в п'єсі як символ майбутнього сім'ї Лявона Зяблика. Натомість Невідомий є речником романт. риторики туманно уявлюваної ідеї світ. справедливості й світ. бунту; він з'являється, щоб сповістити про «часи тривожні» (дія відбувається 1905) й закликати йти «на зборище велике» – годі вже терпіти недолю: «Скінчився одвічний сон людства, вогнистий світанок починається на землі від краю до краю, від моря до моря!». І мовби провіщення цієї світ. пожежі горить пан. двір. Може, його підпалила збожеволіла від наруги Зоська? Тепер Симон кличе йти «на великі збори», про які казав Невідомий. Про

істор. долю білорус. народу К. написав зб. віршів і поем «Спадчына» (1922), «Безназоўнае» (1925); мотиви рад. доби – у кн. «Песня будаўніцтву» (1936), «Ад сэрца» (1940; усі – Мінськ; Сталін. премія, 1941), «Беларускім партызанам» (опубл. 1942 у г. «Савецкая Беларусь»), поема «Над ракою Арэсай» («Звязда», 1933, 29–30 чэрвня), «Барысаў» (Там само, 1934, 11 ліпня).

Відвідував Україну 1928, 1932, 1935, 1938–39. Висловив братні почуття у поезії «Україна» (1935). Як голова делегації АН і СП Білоруської РСР 24 березня 1935 виступав на відкритті пам'ятника Т. Шевченку в Харкові. 4–9 березня 1939 у складі делегації білорус. письменників був на святкуванні 125-річчя від дня народж. Кобзаря, виступив із промовою на урочистому вечорі в Київ. опер. театрі. Переклав білорус. мовою низку творів Т. Шевченка, зокрема «Причинна», «Тополя», «Катерина», «Тарасова ніч», «Думка» («Нащо мені чорні брови...»), «Гоголю», «Заповіт», «Гайдамаки», «Сон», «Кавказ», що увійшли до першого вид. білорус. мовою зб. «Кабзар» Т. Шевченка (Мінск, 1939; за ред. К. і Я. Коласа). Також переклав білорус. мовою «Слово о полку Ігоревім» (1919), лібрето опери «Галька» С. Монюшка. З польс. мови переклав деякі твори А. Міцкевича, В. Сирокомлі, М. Конопніцької, М. Каспровича, В. Броневського; з рос. – О. Кольцова, І. Крилова, М. Некрасова, О. Пушкіна. Деякі твори К. перекладено на понад 110 мов світу. Укр. мовою окремі твори К. переклали М. Бажан, Г. Кочур, С. Крижанівський, А. Малишко, І. Муратов, Д. Павличко, С. Пилипенко, В. Сосюра та ін. На вірші К. написано багато пісень. Випущено пошт. марки (1957, 1962, 2002, 2010), ювіл. значки й медалі, присвяч. К. 1965 засн. Держ. премію Білоруської РСР ім. К. У Мінську відкрито Музей К. (1945), його іменем названо Нац. театр, Інститут літ-ри і мови НАН Білорусі, міську бібліотеку, станцію метро, вулицю, парк, а також Гроднен. університет; в Україні – вулиці у Києві, Львові, Луцьку, Макіївці (Донец. обл.). У Мінську, Москві К. встановлено пам'ятники. Трагічно загинув за нез'ясов. обставин.

Основні твори

Апавяданьні вершам. 1926. Кн. 1, 2; Збор твораў. Т. 1–6. 1926–28; 1961–63; Т. 1–7. 1972–76; Публіцыстыка. 1972; Поўны збор твораў: У 9 т. 1995–2003 (усі – Мінськ); укр. перекл. – Над рікою Оресою. К., 1936; Вибрані твори. К.; Х., 1937; К., 1953; Вибране. К., 1947; 1982; Лірика. К., 1967; [Твори] // Сузір'я. К., 1990.

Рекомендована література

1. Жылуновіч В. Янка Купала – пясняр вызвольня // Янка Купала. Збор твораў. Менск, 1928. Т. 1;
2. Рильський М. Янка Купала // Дніпро. 1947. № 6;
3. Мозольков Є. С. Янка Купала. К., 1952;
4. Івашын В. Янка Купала – вялікі народны паэт. Мінск, 1952;
5. Ярош М. Г. Драматургія Янкі Купалы. Мінск, 1959;

6. Мозольков Е. С. Янка Купала: Жизнь и творчество. Москва, 1961;
7. Рильський М. Янка Купала // Рильський М. Твори. К., 1962. Т. 9;
8. Тичина П. Янка Купала // Тичина П. Твори. К., 1962. Т. 6;
9. Навуменка І. Янка Купала: Духоўны воблік героя. Мінск, 1967;
10. 1980;
11. Жыдовіч І. Янка Купала – публіцыст. Мінск, 1972;
12. Архыменка П. Летапіс братэрства. Мінск, 1973;
13. Кабржыцкая Т. В., Рагойша В. П. Карані дружбы: Беларуска-ўкраінскія літаратурныя ўзаемасувязі пачатку ХХ стагоддзя. Мінск, 1976;
14. Павличко Д. Сонети Янки Купали // Ранок. 1982. № 7;
15. Янка Купала та Якуб Колас і Украіна: Тези доп. 5-ї наук. конф. з питань укр.-білорус. літ. і фольклор. зв'язків. С., 1982;
16. Гніламёдаў У. В. Янка Купала: Новы погляд. Мінск, 1995.

Бібліографічний опис:

Купала Янка / І. М. Дзюба // Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. – К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2016. – Режим доступу:

<https://esu.com.ua/article-51657>

2001-2025 © Ця енциклопедична стаття захищена авторським правом згідно з чинним законодавством України ([докладніше](#)).